

«М.А. Гендельманның 110 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары–19» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 19», посвященной 110- летию М.А. Гендельмана». - 2023.- Т.ІІ,Ч.ІІ.- Б. 58-61.

ӘОЖ 631.55

МАҚТАРАЛ АУДАНЫНЫҢ МАҚТА ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Темірбай А.Е. 2 курс студенті

*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана қ.*

Оңтүстік Қазақстанның ең ірі өндірістік-аграрлық аймағы - Мақтаарал ауданы. Онда қазіргі нарықтық инфрақұрылымның негізі қаланған. 300 мыңнан астам халқы бар аймақтың жері де өте құнарлы, мақта, көкөніс-бақша өсіруге қолайлы. Аймақ Қазақстандағы негізгі ең ірі мақта шаруашылығы дамыған өңір. Ең басты қазыналарымыз бірі-ақ мақтамыздың қалай егіліп жетілуі және пайдасы туралы ғылыми мақалада өз жалғасын табады.

Мақтаарал ауданы — Түркістан облысының қиыр оңтүстік бөлігінде орналасқан әкімшілік-аумақтық бөлік. Оңтүстік Қазақстан - республикадағы суармалы егіншілікпен айналысатын негізгі аудан. Бұл Қазақстанның бағалы техникалық және дәнді дақылдары - мақта, қант қызылшасы, темекі, күріш, жүгері өсірілетін басты суармалы егіншілікті ауданы. Оңтүстік Қазақстан облысы Мақтаарал ауданы талай жылдан бері жер еміп келе жатқан, берекелі өлке [1].

Мақтаарал ауданы ең көлемді үлкен аудан. Мақтаарал ауданында көп егістік түрлері егіледі. Халықтың 80% осы егін шаруашылығымен күн көреді. Оңтүстік Қазақстан облысы өңірлерінде көктем ерте басталады, кеңірек алғанда егістік шаруашылығы ерте көктемнен басталады. Егістік шаруашылығына дайындалып жер жыртылады, суарылады. Егістік жерлеріне жақсы күтім көрсетеді. Ауданда ең ауқымды мақта шаруашылығы, қауын, қарбыз, әнгелек, жүгері, қапуста өнімдері.

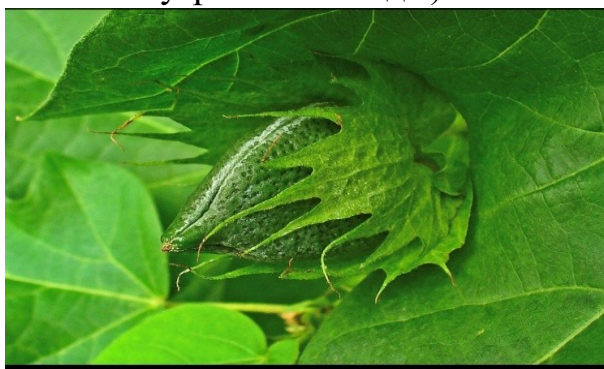
Мақтаарал ауданының осы ауыл шаруашылығының ең маңызды дақылы мақта шаруашылығына ғылыми зерттеп, қарастырып өтсек. Мақтаарал ауданы егістік жерлері кең. Топырақ құнарлығы орташа. Мақта – экспортқа шығарылатын өнімдердің бірі болғандықтан, мақта өсіру бойынша Оңтүстік Қазақстан облысының 500 тұрғыны айналысып отырған негізгі шаруашылық және көп мөлшерде өндірілетін жалғыз аймақ болып есептеледі. Бір Мақтаарал ауданының өзінде мақта алқабы 136 мың гектар жерді алып жатыр. Бұл ауданда бос жатқан жерлерің барлығын ауыл шаруашылығына

пайдаланып,олардан жыл сайын өнім алып отырады.Бір жағынан айтқанда жерлер үнемі қолданыс үстінде.

Мақта басқа дақылдардан биологиялық ерекшелігі – күн энергиясын және гүлдеу мен пісу кезінде ылғалды көп керек ететін қоза-құлқайыр тұқымдасына жататын техникалық дақыл.Өңірде мақта шаруашылығын дамытуға байланысты суару жүйелері құрылып, өндіріс кеңейуде.

Мақта көп жылдық өсімдік туысы, бағалы талшықты дақыл. Қазақстанда 1918 жылы Түркістан жерін суландыруға байланысты қолға алынды. 1924 жылы мақта өсіретін Мақтаарал ауданы құрылды. Мақта – жарық, жылу, ылғалды көп керек етеді. Гүлдеу және пісу кезінде ылғалды көп керек ететіндіктен, суармалы жерлерде жоғары өнім береді. Облыстың Мақтаарал, Сарыағаш, Шардара, Ордабасы, Отырар аудандарында, Арыс, Түркістан қалалық әкімдік аумақтарында өсіріледі [2]. ОҚО ауа-райына байланысты мақта сәуір-мамыр айларында толықтай егіліп бітеді.Бізде мақтаны теріп жинап және қозапаясын жинап алған соң,жерді жырттып келесі жылы мақта егуге дайындап қояды.Сосын сәуір айларында көктем бастала салысымен жерге барана(жерді тырмалау) тартады.Мақта егіліп күн сәулесі жақсы түсіп,жер құнарлылық болса мақта 5-10 күннің көлемінде жер бетіне шығады. Ал егер жер бетіне шықпай тұрып, жаңбыр жауған жағдайда, тез арада бетін тырнап шығу қажет. Себебі жердің беті қатып, мақта тұншығып қалады.Жерге мақта жақсы өсу үшін култуатыр(түбін қобсыту) жүргізеді. 40күн өткен соң жегене(мақта жиі орналасса күн көзінен мақта тез ашылмай қалады,сол үшін арасын алшақтатып артығын жұлып тастайды). Мақтаға күш беріп жақсы өсу үшін дәрілер сеуіп,оларды қарайды.

Кейінгі мәселесі мақтаны суару,мақтаға арнайы кішкентай арықтар қазылып оларды суарады.Жаз бастала берісімен мақтаның бойыда біршама өсіп қалады.Адамдар немесе тракторлардың көмегімен шиканка(бойы қатты өсіп кетпеу үшін жасалады) істеп бойын тұрақты ұстайды.

1 сурет -Мақта шаруашылығының өсу барысы

Бізде мақтаны өсіру барысында көптеген дәрілер қолданылады және мақтаны құрт жеп қоймас үшін дәрі себіледі.Енді тамыздың аяғы,қыркүйектің басында мақта терімі басталады.Адамдар немесе тракторлар арқылы тергізеді. Мақтаның бағасы 2021 жылы бір келісінің бағасы 320-380 теңге аралығында болған.2022ж ауыл шаруашылығы дақылдары 859,9 мың гектарға орналастырылып,өткен жылмен салыстырған

да 14,4мың гектарға артып отыр.Оның ішінде дәнді дақылдар 313 мың гектарға егілсе,көкөніс бақша шаруашылығы 119,4 мың гектарды құрайды. Бүгінгі күнге 254 мың гектарға ору науқаны аяқталды.2022жылғы мәліметтер ауыл шаруашылық егістік жерлерінен 471,3 мың тонна өнім жиналған.Мақта бағасы қазіргі таңда 1кг мақта 374тг,1т=374 000тг.

1 кесте- Мақта шаруашылығының жылдық көрсетімі[3]

Жылы	Мақта бағасы	Өнім,тонна
2020	130	280т
2021	320-380	333,4т
2022	374	345т

Мақтаны енді Хлаб завотқа өткізіп,шитін бөлек,мақтасын бөлек алады.Мақтадан ар қарай жіп иіріп киім тігеді немесе көрпе-төсек жасайды.Негізі алғанда мақта өте пайдалы өнім.Оның шитін алып қайтадан мақта өсіреді,мақтасынан жіп иіріп киім тігеді немесе көрпе-төсек жасайды,қозапаясын отын қылып жағып үйін жылытады.Мақтаны адамдар жерін жақсарту үшін де егеді,былайша айтқанда оның қауашақтары жерді құнарландырады.Шитті мақтаны терең өңдеп, дайын талшық өндіретін зауыт Шымкенттегі мата шығаратын екі комбинатты дайын өніммен қамтамасыз етіп отыр. «Ақ алтынның» отаны саналатын Мақтаарал ауданында мақта өндіретін 6 кәсіпорын бар. Солардың ішіндегі мақта талшығын терең өңдейтін іргелі өндіріс орындарының бірі – осы «Мырзакент» мақта өңдеу зауыты. Мақтаарал ауданында мақта өндіретін 5 зауыт және мақта қабылдайтын 69 бекет қызмет көрсетуде. Зауыттардың ішінде ТМД-да теңдесі жоқ саналатын «Мырзакент» мақта өңдеу зауыты 120 адамды тұрақты жұмыс орнымен қамтып отыр.

2 сурет - Мақта дақылының терімге дайын уақыты

Мақтарал ауданының ауыл шаруашылығы жақсы дамыған және жердің құнарлығы орташа.Оңтүстік Қазақстан облысы суармалы егіншіліктің басты көзі.Халықтың көбі диханшылықпен күн көріп отыр.Мақта біздің алтын қазынамыз және осы қазынамызды жылдан-жылға жақсы өнім беруге

тырысып оны ТМД елдеріне ғана емес, басқа елдерге экспорттайтын дәрежеде оның сапасын көтеріп, көп мөлшерде өндеу керек. Қазір мақта шаруашылығында техникалары аз. Бүгінде Қазақстан мақта өндіруде және оны сыртқы рынокта сатуда көш бастаушы емес. Дегенмен біздің республика үшін мақта өндіру ТМД елдері арасында қажет болып отыр. Біз әлі күнге дейін жіптен жасалатын тоқыма кілемдері және оған қажетті бұйымдарды оларды өндіруге өзіміздің шикізатымызбен қамтамасыз етіп отыру артып отырған кезде де сырттан әкеліп отырғанымызды атап көрсетуіміз керек [4]. Ауданымыздың тыныс-тіршілігі де, болашақты дамуын бағыттайтын қамқарекеті де осы ауданның мақта шаруашылығы. Сол үшін осы ауданға басшылығымыз көп қолдау көрсетсе деймін.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мақтарал ауданы [Электрондық ресурс]. -
URL: https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D2%9B%D1%82%D0%B0%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BB_%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%8B
- 2 Егемен Қазақстан газеті [Электрондық ресурс]. -
URL: <https://egemen.kz/article/161143-maqta-toyy-maqtaaralgha-qayta-oraldy>
- 3 Мақта бағасы. 2022ж [Электрондық ресурс]. -
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o9cf-7sraco>
- 4 Azhimetova, G.N. Cotton and textile branch of Kazakhstan State: problems and prospects for the development [Text] / African Journal of Agricultural Research -2011. -Vol. 6. -№ 17.-P. 4034-4045, DOI: 10.5897/AJAR11.207
ISSN 1991-637X
Цитатыв Scopus – 3

Ғылыми жетекшісі: Канетова А.С. магистр ғылымы, аға оқытушы